

DESPRE EXCES ÎN SPIRIT ȘI ÎN FILOSOFIE

Emilia Guliciuc

Spiritul nu se pierde în lume și nu este o simplă prelungire a ei. Filosofia, ca știință a spiritului, este o refacere a lumii, dar pentru aceasta este nevoie de "o ducere până la limită, un act de rebeliune" [PSR: 80].

Din dorința de a înlătura bunul simț, Noica îndeamnă tineretul la exces, considerând că tânărul intelectual trebuie să fie un sofist. "Nu în echilibru, în bun simț sau în prudență stă fertilitatea spiritului, ci în viața excesivă. îndrăcirea face viața spiritului" [JI: 298; frg.V-328].

Valorile spiritului ies numai din frenezia creatoare a ideilor. Sofistul tânăr și impertinent, cu care se confundă Noica, și care este așa cum ar trebui să fie *orice* intelectual, ne invită întâi la exces, evident la exces în viața spiritului, căci pentru viața normală, cotidiană, filosoful nu manifestă nici un fel de îngăduință sau prețuire.

"*Ideea lui este - scrie Eugen Simion - că valorile spiritului ies din exces și că numai frenezia ideilor este creatoare. Frenezia și risipirea, singurătatea și geometria. Acestea sunt valorile care însoțesc actele spiritului,*

pe ele jură acest tânăr. (Când a publicat *Mathesis sau bucuriile simple*, Noica avea 25 de ani)"¹.

Noica și-a creat un scenariu în care și-a ales rolul intelectualului incomod. Ne propune, astfel, o mitologie filosofică care insistă asupra faptului că "*filosofia nu este posibilă decât la oraș, într-o rodnică singurăitate comunitară, că încă e prea multă natură în România, că libertatea de a fi absurd stă la originea filosofiei, și că singura școală de filosofie, cu adevărat valabilă, este cea în care profesorul însuși trebuie să treacă examenele*".

"Filosofia nu este posibilă decât în oraș, printre oameni - scria Noica - pe piețele acelea de care nu se desprindea Socrate. Singură întâlnirea cu celălalt și-o dă. Puneți etaje peste etaje, suprimați grădinile (sau lăsați cel mult aceste convenționale grădini publice) - și undeva, lângă o scară de serviciu se va naște un filozof" [JF:5-6].

Există, opinează Noica, două tipuri de singurăități: una prin *sărăcie*, prin îngrijorare, prin spaimă (singurăitatea în fața științelor și a lumii, subjugarea la obiect, la istorie) și alta prin *putere*, prin voință metodică, prin activitate (atunci când te descoperi purtător de sensuri valabile pentru întreaga lume). Prin cea de-a doua formă de singurăitate, omul, care poartă cu sine toată lumea, este singur, dar, în singurăitatea sa, el poartă cu sine lumea. Doar această singurăitate, *singurăitatea comunitară*, este prolifică [DC: 63].

DESPRE EXCES ÎN SPIRIT ȘI ÎN FILOSOFIE

În *Mathesis sau bucuriile simple* (1934) Noica invita la exces pe toți cei care vor să intre în viața spiritului. Fiul risipitor este spiritul cel bun, spiritul neliniștit, cel care caută lumea în mișcare. Fratele său e spiritul mărginit prin echilibru și, prin asta, rău. În întreaga lui viață Noica a încercat, el însuși, să fie asemenea fiului risipitor, dar a fost mereu însoțit de teama de a nu fi fost decât fratele.

Românii, consideră el, au două suflete: unul pastoral și celălalt agrar. Tot ce este nostalgic, tot ce ține de libertate, tot ce e sentiment artistic, tot ce este sete de zări noi, ține de sufletul păstorului. *"Dar a trecut peste noi sufletul stătător al plugarului și l-a pustiit, are să-l pustiiască. Suntem în țara lui Cain, în care Abel n-a murit încă de tot"* [PSR: 40].

De aceea Noica vorbește despre necesitatea unor rupturi în viața spirituală românească. În afară de ruptura cu *filosofia de școală*, mai trebuie una cu *țărănescul* din noi, incapabil să dea o filosofie.

Nici în această problemă Noica nu face rabat de la stilul său paradoxal: pe de o parte, crede că trebuie să ne rupem de tot ceea ce avem agrar în noi, de *țărănescul* nostru, iar pe de altă parte valorifică, într-un mod magistral, rostirea românească, care este expresia acestui suflet.

În *De Caelo*, Noica formula, iarăși paradoxal, ideea echilibrului: *"Nu de exaltare - căci e greu să trăiești neconținut la înălțimi, ci de măsură, discreție, stăruință are nevoie insul... Spre a nu primejdui voința noastră de*

a recădea în apatie, vom alege o luptă, fără de răsunet, poate, dar și fără de odihnă: agonia" [DC: 142].

Analiștii operei lui Noica consideră că se pot distinge două etape în interiorul acesteia, două etape distincte, deși nu fără legătură între ele: în primele lucrări publicate, până la sfârșitul celui de-al doilea război mondial, *spiritul său este tăgăduitor, virulent și provocator*, pentru ca, după aceea, începând cu seria lucrărilor dedicate românescului, individul care nu se împăca cu lumea, să ajungă nu numai *s-o accepte*, dar chiar să caute să o definească.

În cea de-a doua etapă accentul se va pune pe *logos*, ca rațiune, dar și ca rostire. Idealul său e departe de cel inițial, militând pentru îngăduință și disciplină (a *minții*) asumată. țărănescul nu mai e un obstacol în calea filosoficului, ci, preluat de spirit (și numai astfel), ajunge să devină un model ontologic. "*Glasul devine atunci spășit și grav, ironia tăioasă pe care o are în chip necesar orice moralist se transformă în înfiorare lirică*"- scria Eugen Simion [45: 140].

"*Dacă umanismul vrea să dăinuiască*, scria Noica chiar în prima perioadă a creației sale, *nu trebuie să înceapă prin trufie, spre a sfârși, cum am văzut, în deznădejde, ci prin singurul fel care poate face activ pe individ, prin adevărata, nu de împrumut, umilință*"[DC: 123].

Umlința, apărută din sentimentul culpei individuale, este considerată de către Noica adevărul nostru început de lume, deși, dacă orice trufie este vinovată, nu

DESPRE EXCES ÎN SPIRIT ȘI ÎN FILOSOFIE

orice *umilință* este binefăcătoare, crede el. Luată ca *umilitate*, așa cum apare la Gabriel Liiceanuⁱⁱ, *umilința* poate fi considerată și începutul reabilitării individului. Distincția propusă de Liiceanu între *umilitate* și *umilință* e utilă în lămurirea gândului nicasian. *Umilitatea* apare ca o închinare în fața unei instanțe ce ne-a hotărât, deasupra noastră, ce hotărăște în *priveința* noastră (e vorba de divinitate, *logos*, idee), în vreme ce *umilința* e o stare ce apare când se hotărăște nu numai în *priveința* noastră, ci și în *locul* nostru.

În spațiul *umilinței* intră deciziile pe care suntem împiedicați să le luăm în lumea noastră, în ordinea *umanului*, iar în cel al *umilității*, hotărârile ce vin de dincolo de această sferă. *Umilitatea* este dominația superiorului asupra inferiorului, în viziunea lui Liiceanu, iar *umilința* este, dimpotrivă, o dominație a inferiorului asupra superiorului. În virtutea unei asemenea distincții, *umilința* înseamnă *des-ființare*, dacă devine o constantă a vieții, căci împiedică insul să-și pună singur hotarele. Tragedia, crede Liiceanu, derivă din faptul că limitele îi sunt impuse de o instanță străină, pe care insul nu o recunoaște drept autoritate.

Așadar, insul trebuie așezat sub condiția *umilității*, a bunei obediențe, căci această plasare nu-i lezează libertatea (se știe că ceea ce este superior nu poate umili). Aceasta este singura așezare care obligă, garantând, în același timp, un bun început, cum dorea Noica. Cum în viață, ca și în spirit, contează, cel mai adesea, sfârșiturile, ieșirea din *umilitate* este și ea necesară pentru a nu îngâna la nesfârșit ceea ce se află deasupra noastră. Se ajunge, astfel, la *despărțiri* prolifică, care preiau, în loc să

desființeze. Atunci când afișează *umiliința*, în sensul atribuit de Liiceanu acestui termen, adică de subordonare a superiorului față de inferior, Noica o face doar *formal* pentru că, luptător fiind, nu înțelege să se bată decât cu zeii, nu și cu valeții.

"Nu țipă decât mincinosul, nu se înalță în faptă decât cel mărunt; Iar cel sincer și poruncitor își smerește cuvântul, lăsându-l să pară (s.n.) umilit pentru cei care nu-i bănuiesc înălțimea, arătându-l fără voce, pentru cei care nu-i bănuiesc puterea - el știindu-se și înalt și puternic pentru cei care îl pricep"[SM: 398].

Cu toate delimitările încercate de comentatorii săi, cine vrea să afle o ruptură totală între gândirea lui Noica de dinainte și de după perioada de reclusiune are surpriza să găsească mult mai multe continuități.

Invitația la exces, de pildă, pe care o lansa în 1934, odată cu *Mathesis sau bucuriile simple*, ca o condiție a vieții întru spirit, va fi reluată și 44 de ani mai târziu, prin lucrarea *Spiritul românesc în cumpătul vremii*. Acum, întocmindu-și *fișa clinică* cu maladia pe care și-o atribuie, menționează ca trăsătură definitorie a sa *tendința către exces*, nu către excesul în plus, ci către cel în minus.

Excesul în minus poate fi interpretat, în ordinea *refuzului*, a negativului chiar, dar și ca un soi de *ascetism*, ca nonacțiune. "(...) *N-a putut ascunde* - notează el - *că a descoperit cu interes, pe linia excesului în minus, câtă putere de atracție conferă refuzul - adesea simulat*

DESPRE EXCES ÎN SPIRIT ȘI ÎN FILOSOFIE

bineînțeles - de a nu te lăsa atras. A făcut chiar o teorie a donjuanismului prin non-cucerire, după cum a făcut un fel de teorie a non- actului și, practic, a non-posesiunii... A făcut de asemenea o teorie asupra celor cinci înțelesuri ale lui non - A." [SR-6M: 94].

Excesele pe care le recunoaște deschis, departe de a constitui carențe funciare, reprezintă, în fond, o veritabilă forță. "*Tot ce s-a creat durabil... a fost sub un exces*" - afirmă el în *Jurnal de idei* [JI: 365; frg.VI-231].

În măsura în care nu este un bolnav închipuit, atunci opinia lui Sorin Antohi, exprimată cu răutate, precum că Noica ar fi un cumpătat, este prin ea însăși excesivă: "*Noica este un tânăr țăran de viitor. Tânăr, pentru că atașăm în mod obișnuit naivitatea acestei vârste, țăran, pentru că privilegia, căznit, cumpătarea rurală de care părea să și dea dovadă (deși... cumpătare la țăranul rebrenian?), de viitor, pentru că pedala naționalistă tocmai începuse să fie apăsată și resimțită*"ⁱⁱⁱ.

Se poate observa la Noica și în cazul excesului, o valorizare a virtuților negative și o paradoxală asociere a lor. Ca și Cioran, Noica a fost obsedat de ideea că a avut neșansa de a se naște (dar și de a trăi, în cazul lui) într-o cultură mică. Singura modalitate de a învinge această barieră era privilegierea excesului. Ceea ce este de reținut nu este nonactivismul, căci, în fond, el a fost un spirit agonie. "*Filosofia spiritului începe din momentul în care pierde interesul pentru rezultat, spre a se concentra asupra procesului* - scria el [SPN: 242].

Ceea ce trebuie să-l intereseze pe adevăratul luptător e mai presus de toate *începutul* și nu sfârșitul zgomotos. și poate nici *începutul* ca atare, ci *procesul*. Nu de exaltare are nevoie insul, ci de cunoașterea propriei măsuri. Abia cunoașterea propriilor hotare, a limitelor și a măsurii noastre poate ispiti către un bun și prolific exces.

Atunci când vorbea despre căile de acces dinspre suflet către spirit, Noica sublinia că, dintre cele trei manifestări sufletești implicate, doar intelectul (cunoașterea) și sentimentul pot fi infinite, căci cea de-a treia, voința, trebuie să aibă măsură. S-ar putea spune că atunci sunt mai bune cunoașterea și sentimentul, când au un *éxces sur le tout*. Dacă excesul în *cunoaștere* (de astă dată excesul în plus) i se potrivește foarte bine filosofului, ideea excesului (tot în plus) în sentiment pare nefirească în asociere cu personalitatea sa, mai pentru cei care au văzut la Noica o detașare de tot ceea ce este *omenesc prea omenesc* în numele unui adevărat imperialism cultural și, totuși, nimic mai normal la el decât acest gen de afirmații paradoxale: "*Viata trebuie trăită sub un delir, dacă vrei să fugi de ea, să te mortifici.*"

E un alt fel de a exprima ideea lui Oscar Wilde, pe care Noica însuși o citează: "*Cel mai bun mijloc de a rezista viciului este să-i cedezi*" [SM: 214].

DESPRE EXCES ÎN SPIRIT ȘI ÎN FILOSOFIE

NOTE

ⁱ Eugen Simion, *Eugen Simion comentează pe Paul Zarifopol, George Călinescu, Pompiliu Constantinescu, Mihai Ralea, Șerban Cioculescu, Emil Cioran, Constantin Noica*, Editura Recif , București, p. 128.

ⁱⁱ Gabriel Liiceanu, *Despre limită*, Editura Humanitas, București, 1994.

ⁱⁱⁱ Sorin Antohi, *Civitas imaginalis. Istorie și utopie în cultura română*, Editura Litera, București, 1994, pp. 196 -197.

SIGLE

PSR = NOICA, CONSTANTIN, *Pagini despre sufletul românesc*, Editura Humanitas, București, 1991

JI = NOICA, CONSTANTIN, *Jurnal de idei*, Editura Humanitas, București, 1990

JF = NOICA, CONSTANTIN, *Jurnal filozofic*, Editura Humanitas, București, 1990

DC = NOICA, CONSTANTIN, *De caelo. încercare în jurul cunoașterii și individualului*, Editura Humanitas, București, 1993

SM = NOICA, CONSTANTIN, *Semnele Minervei. Publicistică I 1927 - 1929*, Editura Humanitas, București, 1994

SR-6M = NOICA, CONSTANTIN, *Spiritul românesc în cumpătul vremii. Șase maladii ale spiritului contemporan*, Editura Univers, București, 1978

SPN = NOICA, CONSTANTIN, *Schiță pentru istoria lui Cum e cu puțină ceva nou*, Editura Humanitas, București, 1995